

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра теоретичної психології

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Юлії КРАСЦЬКОЇ
4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник
доктор педагогічних наук, доцент
Галина ЛЯЛЮК

Рецензент
доктор психологічних наук, доцент
Євген КАРПЕНКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» травня 2022 р., протокол № 10

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів
2022

АНОТАЦІЯ

КРАСИЦЬКА Юлія Романівна. Психологічна готовність дошкільників до шкільного навчання.

У роботі на основі теоретичного аналізу та проведеного емпіричного дослідження висвітлено проблему психологічної готовності дитини до навчання в школі. Розглянуто соціально-психологічні чинники особистісного розвитку шестирічних дітей. Проаналізовано вплив особливостей батьківсько-дитячих взаємин, психологічної культури на формування психологічної готовності дитини до навчання в школі. Встановлено, що психологічна готовність дитини до навчання в школі значною мірою залежить від рівня її соціальної зрілості, особливостей дитячо-батьківських відносин у сім'ї.

Ключові слова: дошкільник, дитячо-батьківські відносини, психологічна готовність дитини до навчання, соціальна зрілість, особистісний розвиток.

Рецензент: КАРПЕНКО Євген Володимирович доктор психологічних наук, доцент.

ANNOTATION

KRASITSKA Yuliya Romanivna. Psychological readiness of preschoolers for school.

The work on the basis of theoretical analysis and empirical research highlights the problem of psychological readiness of the child to study at school. Socio-psychological factors of personal development of six-year-old children are considered.

The influence of the peculiarities of parent-child relationships, psychological culture on the formation of the psychological readiness of the child to study at school is analyzed. It is established that the psychological readiness of a child to study at school largely depends on the level of his social maturity, the peculiarities of the child-parent relationship in the family.

Key words: preschooler, child-parent relationship, psychological readiness of the child to learn, social maturity, personal development.

Reviewer: KARPENKO Yevhen Volodymyrovych doctor of psychological sciences, docent.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	8
1.2. Соціально-психологічні особливості розвитку сучасних шестирічних дітей.....	16
1.3.Особливості дитячо-батьківських відносинах як чинник формування психологічної готовності дитини до школи	22
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ	30
2.1.Програма та методи дослідження	30
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	34
Висновки до другого розділу	39
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Швидкий темп змін сучасного життя диктує високі вимоги до виховання й навчання підростаючого покоління, інтенсифікуються пошуки нових, ефективніших психолого-педагогічних підходів, які б відповідали соціально-психологічним особливостям дитини. Проблема готовності дітей до навчання в школі має особливе значення, позаяк від її вирішення залежить успішність навчальної діяльності, соціалізації особистості загалом. Саме на початковому етапі навчання закладаються такі новоутворення, як мотивація учіння, активність пізнання світу та новий соціальний статус дитини, від яких залежатиме ефективність її діяльності.

Сьогодні у психології можна спостерігати активний інтерес до проблеми готовності дитини до шкільного навчання. Вітчизняні та зарубіжні наукові розвідки, спрямовані на вивчення особливостей психологічної готовності дитини до школи здійснені такими вченими як Л. Божович, Л. Венгер, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Мухіна, А. Маркова, С. Цукерман, Ф. Ілг, Л. Еймс, С. Штребел, А. Керн, Й. Йірасек, вказують на значну кількість соціально психологічних чинників, які зумовлюють порушення навчальної діяльності, шкільної неуспішності дітей, які вступають до школи. Слід зазначити, що у сучасних умовах вимоги до готовності дошкільника до навчання, рівня його інтелектуального та емоційного розвитку постійно змінюються. Значну роль відіграють процеси кіберсоціалізації, тотальної інформатизації суспільства, що в свою чергу впливають на психічний та особистісний розвиток дітей. Особливої значущості проблема підготовки дошкільника до школи набуває з огляду на потребу створення сприятливого, психологічно комфортного середовища розвитку особистості дітей у сім'ї. Тому порушена нами проблема потребує поглибленого вивчення, дослідження чинників формування психологічної готовності дитини до навчання в школі, враховуючи соціально-економічні, політичні умови сьогодення та пришвидшений темп інформаційного суспільства.

Варто зазначити, що на основі високого рівня інтелектуального розвитку, у дошкільника нерідко проявляється недостатня соціальна підготовленість, невміння налагодити комунікацію з навколишніми. Все частіше педагогічній практиці вказують на соціально-психологічні труднощі, які переживає дитина на етапі початку шкільного навчання. Дітям важко пристосуватись до нових для них правил шкільного життя, орієнтуватися в різноманітність соціальних відносин і зв'язків, справлятися з новою роллю школяра. Це все позначається на соціальній адаптації дитини, провокує негативні емоційні переживання, конфліктні відносини з дорослими й однолітками, що в результаті призводить до зниження їхньої успішності та порушень психічного здоров'я загалом.

Актуальність означеної проблеми зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: «Психологічна готовність дошкільника до навчання в школі».

Об'єкт дослідження: готовність дошкільників до навчання в школі як психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості дитячо-батьківських відносин як чинник формування психологічної готовності дитини до школи.

Мета: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити психологічні особливості та чинники готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в школі.

Гіпотеза дослідження: рівень психологічної готовності дитини до навчання в школі значною мірою залежатиме від рівня її соціальної зрілості, особливостей дитячо-батьківських відносин у сім'ї.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних наукових розвідок з проблеми готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в школі.
2. Розглянути соціально-психологічні особливості та чинники особистісного розвитку шестирічних дітей.
3. Емпірично дослідити вплив особливостей дитячо-батьківських відносин на психологічну готовність дітей шестирічного віку до навчання в школі.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: особистісно-орієнтований, особистісно-діяльнісний та системний підходи (О. Асмолов, М. Бітянова, А. Реан, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), загально-теоретичні основи розвивального навчання (Л. Виготський, В.Давидов, Г. Костюк, О. Скрипченко, М. Лисіна); теоретичні положення про вікові закономірності психічного розвитку дитини дошкільного віку (Л. Божович, П. Булонський, А. Запорожець, А. Лурія, Р.Немов, С. Максименко, В.Мухіна, Л. Обухова, Е. Рогов, А. Смірнов); основні концепції психологічної готовності дитини до школи (Р. Айзман, Л. Венгер, Г. Жарова, О.Кравцова, А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов, С. Цукерман, С. Штребел, А.Керн, Й. Йірасек, Ф. Ілг, Л. Еймс); психолого-педагогічні аспекти дитячо-батьківських відносин (А. Адлер, Л. Виготський, К. Роджерс, Б. Скінер, З. Фройд, К.- Г. Юнг та ін.).

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, узагальнення та синтез наукової і навчально-методичної інформації, методи емпіричного дослідження: спостереження, бесіда, тестування, статистична обробка даних, відсоткове співвідношення показників.

Експериментальна база бакалаврського дослідження: Емпіричне дослідження проводилось на базі дошкільного навчального закладу № 21 «Віночок» м. Львова, у ньому прийняли участь 25 дітей віком 6 років та 35 батьків дошкільників.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні знань з проблеми психологічної готовності дошкільників до навчання в школі, аналізі соціально-психологічних особливостей дитячо-батьківських відносин як чинника формування психологічної готовності дошкільників до навчання в школі в сучасних умовах.

Практичне значення дослідження. Запропоновані напрямки психолого-педагогічної роботи з розвитку соціально-психологічних якостей дошкільників можуть бути використані вихователями та методистами дошкільних закладів освіти, вчителями початкової школи, психологами, батьками для створення сприятливих психолого-педагогічних умов розвитку соціально-психологічних якостей дітей, підготовки їх навчання в школі.

Структура кваліфікаційної роботи. Бакалаврська робота містить вступ, два розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Основний зміст роботи викладено на 47 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Психолого-педагогічні аспекти готовності дошкільників до навчання в школі

Проблема готовності дитини до школи – є однією з актуальних у віковій та педагогічній психології та виступає предметом пильної уваги психологів, педагогів, медичних працівників, батьків. Адже від успішного розв'язання цієї проблеми залежить адаптація дитини до освітнього закладу, оволодіння нею навичками навчальної діяльності, успішність формування її особистості, психічне здоров'я.

Сьогодні феномен готовності до навчання в школі більшість психологів розглядають як комплексну характеристику дитини-дошкільника, яка розкриває ступінь розвитку її психічних якостей, найважливіші передумови її успішного включення в нове соціальне середовище загальноосвітнього закладу й формування навчальної діяльності.

Поняття «готовність до шкільного навчання» у психологічному словнику автори трактують як сукупність морфо-фізіологічних та психологічних властивостей старшого дошкільника, що забезпечують успішний перехід до систематичного, організованого навчання у загальноосвітньому закладі.

На сьогодні існує декілька наукових бачень проблеми психологічної готовності дитини до школи. Наукові дослідження першого наукового підходу, зосереджені на формуванні у дошкільників певних вмінь та навичок, які необхідні для навчання в школі з раннього віку [2; 7; 20; 21].

Представники другого підходу, з одного боку, розглядають вимоги, які висуваються перед дитиною з боку загальноосвітнього закладу, а з іншого – особливості новоутворень та змін у психічному розвитку дитини, яка приступає до навчання в школі: певний рівень розвитку пізнавальних захоплень та інтересів, готовність до змін у соціальній позиції, бажання засвоювати нові знання. У шестирічній дитини повинна бути сформована опосередкована мотивація, самооцінка внутрішні етичні інстанції. Саме сукупність перелічених

нами психологічних властивостей та якостей складає, на думку представників другого підходу, психологічну готовність до шкільного навчання [2].

Третій підхід передбачає дослідження генези окремих компонентів учбової діяльності та виявлення оптимальних шляхів для їх формування на організованих спеціально метою підготовки до школи заняттях [7].

Четвертий підхід передбачає розгляд єдиного психологічного новоутворення – здатності дошкільника відповідати основним правилам, нормам і вимогам, які ставить дорослий [20; 22].

Саме в дошкільному віці закладаються емоційні ставлення до життя, до оточуючих. Інтелектуальний розвиток шестирічної дитини зумовлює наявність або відсутність стимулів, а також в подальшому поведінку і спосіб мислення особистості загалом.

Зокрема дослідниця В. Мухіна наголошує, що в готовності до шкільного навчання основним є бажання вчитися та усвідомлення дитиною необхідності у навчальній діяльності, пізнанні нового, яке виникає як результат її соціальної зрілості, появи внутрішніх протиріч, що сприяють розвитку мотивації до навчальної діяльності [11, с.221].

Готовність дошкільника до навчання, на думку Д.Ельконіна, передбачає засвоєння соціальних норм та правил, тобто цілісної системи соціальних відносин дитини та дорослого [15, с.73].

Дослідницею Л. Божович введено поняття «внутрішня позиція школяра», яке вона трактує як нове ставлення дитини до оточення, що виникає, коли дитина починає навчатись у школі [2].

На наш погляд, найбільш повне визначення «готовності до школи» подається у трактуванні Л. Венгера, під яким дослідник розуміє певний набір знань й умінь, а також присутність всіх інших елементів, хоча рівень їхнього розвитку може бути різний. Складовою цього набору якостей, насамперед, є мотивація, особистісна готовність, що передбачає «внутрішню позицію школяра», вольову й інтелектуальну готовність [6, с. 119].

У своєму дослідженні дослідниця Т. Нежнова вказує на те, що нова соціальна позиція і відповідна навчальна діяльність розвиваються внаслідок

сприймання суб'єктом ситуації, тобто стає предметом власних потреб та змістом власної «внутрішньої позиції» [12]. Зокрема, безпосередню рушійну силу розвитку дитини А. Леонт'єв вбачає у власній діяльності зі зміною «внутрішньої позиції» [18].

Останнім часом велика увага приділяється проблемі підготовки дошкільника до школи зарубіжними дослідниками. На думку С. Штребеля, А. Керна, Й. Ірасека [9], дитині бути притаманні такі характеристики учня як: високий рівень розумового розвитку, емоційна та соціальна зрілість.

Психічна сфера включає здатність дитини до розрізнення сприйняття, свободи уваги, аналітичного мислення. Під емоційною зрілістю часто дослідники розуміють емоційну компетентність, «м'які навички», психічно-емоційну стійкість дитини, а також майже відсутність імпульсивних поведінкових реакцій.

Соціальна зрілість зумовлена потребою дитини у спілкуванні з іншими дітьми, вмінням приймати інтереси та умови груп дітей, здатність приймати та виконувати соціальну роль учня в соціальній ситуації школи.

У контексті нашої роботи викликає інтерес дослідження Ф. Ілга, Л. Еймса, яке розглядає параметри готовності дошкільника до школи. У результаті роботи дослідниками було створено спеціальну систему завдань, яка дозволила діагностувати дітей від 5 до 10 років [19].

Розроблені в результаті дослідження тести мають практичну цінність і прогностичну здатність. Окрім пробних завдань та вправ, автори пропонують, у разі неготовності дитини до школи, забрати її з освітнього закладу і за допомогою численних тренувальних вправ довести до вищого рівня готовності.

Однак таке бачення дослідників є дещо суперечливим серед вчених. Через це дослідник Д. Озубель запропонував, у разі низького рівня підготовленості дитини, внести зміни до навчальної шкільної програми і таким чином, поступово, на його думку, вдасться вирівняти розвиток усіх дітей [23].

Незважаючи на розноманітність позицій, у всіх згаданих авторів є чимало спільного. Багато хто з них при дослідженні готовності дитини до шкільного навчання користується поняттям «шкільна зрілість», виходячи з концепції,

відповідно до якої виникнення цієї зрілості зумовлено в основному індивідуальними особливостями генези вроджених задатків дитини, які на їхню думку істотно не залежать від соціальних умов життя й виховання. Основна увага концепції зосереджена на розробці тестів для діагностики рівня шкільної зрілості дітей. Лише незначна кількість зарубіжних дослідників (В. Вронфенвеннер, Г. Врунер) критикують положення цієї концепції і підкреслюють важливу роль соціальних факторів, особливостей умов соціалізації та сімейного виховання в її виникненні [37].

Аналізуючи зарубіжні і вітчизняні дослідження з проблеми готовності дитини до школи, можна підсумувати, що основна увага зарубіжних психологів-дослідників сконцентрована на розробці тестів, а теоретичні аспекти в той же час висвітлені, на нашу думку, недостатньо.

Складовими компонентами психологічної готовності дитини до школи є: мотиваційна (особистісна), соціальна, інтелектуальна, емоційно – вольова готовність.

Мотиваційна готовність передбачає у дитини наявність бажання вчитися, пізнавати нове. У дослідженнях А. Маркової, Т. Матіс, А. Орлова показано, що виникнення усвідомленого ставлення дитини до школи визначається способом подачі інформації про неї. Важливо, щоб відомості про школу були не тільки зрозумілі, але й відчуті дітьми. Емоційний досвід забезпечує включення дітей у діяльність, що активізує як мислення, так і почуття [19].

Дослідники [11; 19; 23] виділяють дві групи мотивів навчання:

1. Широкі соціальні мотиви навчання або мотиви, які пов'язані з потребами дитини в спілкуванні з іншими людьми, у їхній оцінці й схваленні, з бажанням дитини зайняти певне місце в системі доступних йому суспільних відносин.

2. Мотиви, пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, або пізнавальні інтереси дітей, потреба в інтелектуальній активності й в оволодінні новими вміннями, навичками й знаннями [19].

Особистісна готовність до школи проявляється у ставленні дитини до шкільного колективу, вчителів і навчальної діяльності, включає розвиток та

становлення в дітей таких якостей, які допомогли б їм у спілкуванні з учителями й однокласниками.

Інтелектуальна готовність передбачає наявність у дитини кругозору, запасу конкретних знань. Дитина повинна володіти планомірним і розчленованим сприйняттям, елементами теоретичного відношення до досліджуваного матеріалу, узагальненими формами мислення й основних логічних операцій, значеннєвим запам'ятовуванням. Інтелектуальна готовність також передбачає формування у дитини початкових умінь в області навчальної діяльності, зокрема, уміння виділити навчальне завдання й перетворити його в самостійну мету діяльності [11].

Дослідник В. Давидов вважає, що дитина повинна володіти розумовими операціями, уміти узагальнювати й диференціювати предмети і явища навколишнього світу, вміти планувати свою діяльність і здійснювати самоконтроль. При цьому, особливо важливо закріпити позитивне відношення до навчання, здатність до саморегуляції поведінки й прояв вольових зусиль для виконання поставлених завдань [10].

У вітчизняній психології при вивченні інтелектуального компонента психологічної готовності до школи загалом акцент робиться не на обсяг засвоєних дитиною знань, а на рівень розвитку інтелектуальних процесів. Тобто дитина повинна вміти виділяти істотне в явищах навколишньої дійсності, вміти порівнювати їх, бачити подібне й відмінне; вона повинна навчитися міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки [1].

О. Запорожець зазначав, що готовність до навчання в школі „є цілісною системою взаємозалежних якостей дитячої особистості, зокрема особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступеня сформованості механізмів вольової регуляції дій тощо” [6, с.19].

Соціальна готовність дитини до навчання в школі передбачає вміння встановлювати відносини з старшими і ровесниками. Ця готовність містить в собі формування у дітей якостей, які допоможуть їй у становленні зв'язків з однолітками, а також у спілкуванні з дорослими. Кожну дитину необхідно діагностувати на її готовність до школи, щоб потім уникнути небажаних

складностей в адаптації і в процесі навчання. [29; 11а]

Соціальна готовність включає також в себе потребу дитини в спілкуванні з ровесниками і вмінні знаходити контакт між членами колективу, а також необхідність дотримуватись правил, встановлених у ньому [1]. Основні критерії соціальної готовності дитини до навчання у школі представлено у табл.1.1.

Обговорюючи проблему готовності до школи, Д. Эльконін [18] чільне місце відводить сформованості необхідних передумов навчальної діяльності. Аналізуючи ці передумови, він виділив наступні параметри:

- вміння дітей свідомо підкоряти свої дії правилам, що узагальнено визначають спосіб дії;
- вміння орієнтуватися на задану систему вимог;
- уміння уважно слухати й точно виконувати завдання, запропоновані в усній формі;
- уміння самостійно виконувати необхідне завдання за зразком [18].

Саме перелічені вище параметри розвитку довільності є частиною психологічної готовності до школи, від них залежить навчання в першому класі [1].

Досліджуючи розвиток довільності у дитини О. Кравцова виокремлює наступні умови, які дотримуватись у роботі з дошкільником:

- необхідно поєднувати індивідуальні й колективні форми діяльності;
- враховувати вікові особливості дитини;
- використовувати ігри за правилами [16].

Дослідниця Н. Соломіна переконливо доводить, що для школярів першого класу з низьким рівнем довільності характерний низький рівень ігрової діяльності, а, отже, характерні труднощі в навчанні [29].

Вагому роль у процесі підготовки дитини до школи відіграє й емоційно-вольова готовність, зокрема, вміння дошкільника доволно керувати своєю поведінкою, пізнавальною активністю, спрямовувати її на розв'язання навчальних завдань тощо. Навчання в школі має бути для дитини джерелом позитивних емоцій, що допомагає їй знайти своє місце серед однолітків, підтримує впевненість у собі, у своїх силах. Важливо, щоб ці позитивні емоції

пов'язувались із навчальною діяльністю, її процесом та першими результатами [29].

Діяльність, спілкування з оточуючим світом виступає джерелом емоційних переживань дитини. Освоєння у дошкільному віці нових, змістовніших видів діяльності сприяє розвитку глибоких та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з близькими, а й з віддаленими цілями, не тільки з тими об'єктами, що дитина сприймає, а й тими, які уявляє [21].

Таблиця 1.1.

Основні критерії соціальної готовності дитини до навчання у школі

Соціальна готовність	
Комунікативна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> • формування комунікативних рис характеру – комунікабельність, співпереживання, дружельюбність. <p><i>Знання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • знання та розуміння мовленнєвої культури спілкування; • знання та розуміння невербального спілкування; <p><i>Вміння та навички:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сформованість навичок спілкування, уміння вступати в контакт з ровесниками і з старшими; • уміння гармонійно поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування; • довірливість у спілкуванні з дорослими; <p>здатність до партнерства.</p>
Соціальна компетентність	<p><i>Передумови:</i> усвідомлення свого соціального «Я»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • вміння почувати себе впевнено поза межами дому <p><i>Знання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • знання основних норм і правил поведінки в соціальному середовищі; • розуміння ролі вчителя, що відрізняється від ролі вихователя та матері; • розуміння своєї соціальної ролі майбутнього учня, для якого провідна діяльність – навчання. <p><i>Вміння та навички:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • розвиток навичок суспільного життя, дотримання правил і норм поведінки; • вміння адекватно оцінювати вчинки інших відповідно до норм поведінки; • здатність і готовність до спільної роботи; • вміння встановлювати відносини з ровесниками під час спільної діяльності; • вміння поводити себе згідно з правилами групи; • здатність знаходити своє місце в групі; • здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання; • розвиток обов'язкових трудових вмінь і навичок; • розвиток навичок самообслуговування.

У дошкільників часто можуть виникати специфічні емоційні реакції: страхи, зриви, підвищена слізливість, агресивність, загальмованість або гіперактивність, замкненість, невпевненість в собі тощо. Діти бояться іти до школи, бояться відповісти «не правильно», самостійно щось виконати, виявитися гіршими за інших. У дослідженнях Н. Самойкіної доведено, що тривала напруга, у якій перебуває 65-69 % дітей, викликає серйозні зміни в механізмі саморегуляції поведінки, знижує продуктивність пізнавальних процесів, виникають комунікативні проблеми [27].

Відтак, вивчення емоційних станів молодших школярів є важливим етапом у створенні особливої емоційної атмосфери та умов для успішного навчання дитини. Усе це не тільки сприятиме успішному розвитку психіки дитини, але й допоможе створити реальні умови для її нормального психічного та інтелектуального розвитку.

Безперечно, важливим є врахування морального розвитку дитини. Важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні еталони, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як "хорошої" або ж невдоволення від її оцінки як "поганої"[27]. Таке емоційне осмислення відіграє вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дошкільника [17].

У своїх дослідженнях вчена В. Котирло переконливо доводить, що у дітей дошкільного віку є передумови для формування вольової готовності. Характерною рисою цього періоду є здатність підпорядкування мотивів своєї поведінки. Це дає можливість дитині керувати своєю поведінкою, яка необхідна для того, щоб включатися у спільну діяльність, приймати систему вимог, яку ставить школа і вчитель. Довільність поведінки -- один з найважливіших показників готовності до навчання в школі [17].

Крім зазначених складових психологічної готовності до школи, дослідники виокремлюють рівень розвитку мовлення.

Зокрема, Р. Немов стверджує, що готовність дітей до навчання насамперед проявляється в їхньому вмінні доволно керувати поведінкою і пізнавальними процесами. Не менш важливим є розвиток мовлення як засобу спілкування й

передумови засвоєння письма [29].

До 6 років з'являється й розвивається більш складна самостійна форма мовлення - розгорнуте монологічне висловлення. До цього часу лексика дитини складає приблизно 14 тисяч слів. Дошкільник уже володіє утворенням часів, правилами складання речення [29].

Підводячи підсумок вище викладеного можемо підкреслити, що пізнавальна сфера особистості дитини у період до вступу в школу, вже досягає достатньо високого рівня розвитку, що забезпечує вільне засвоєння шкільної навчальної програми.

Крім розвитку пізнавальних процесів: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення й мовлення, психологічна готовність до школи передбачає сформовані особистісні особливості. До вступу в школу в дитини повинні бути розвинені самоконтроль, трудові вміння й навички, уміння спілкуватися з людьми, рольова поведінка. Для того, щоб дитина була готова до навчання і засвоєння знань, необхідно, щоб кожна з названих характеристик була у неї достатньо розвинена [29].

Отже, психологічну готовність дошкільника до шкільного навчання визначаємо як цілісне якісне та кількісне утворення, яке забезпечує достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної та емоційно-вольової сфер особистості дитини. Відставання в розвитку одного з компонентів веде за собою відставання у розвитку інших та перешкоджає успішній навчальній діяльності.

1.2. Соціально-психологічні особливості розвитку сучасних шестирічних дітей

Діти старшого дошкільного віку мають значні резерви психічного та особистісного розвитку. Зокрема, дослідниця В. Мухіна доводить, що сприйняття у віці 6 років втрачає свій афективний первісний характер: перцептивні та емоційні процеси диференціюються. Процес сприйняття стає осмисленішим, цілеспрямованішим [19]. У ньому виділяються довільні дії --

спостереження, розглядання, пошук. Значний вплив на розвиток сприйняття у цей час має мовлення, дитина починає активно використати назви якостей, ознак, станів різних об'єктів і відносин між ними. Спеціально організоване сприйняття сприяє кращому розумінню проявів навколишньої дійсності [28].

У дошкільному віці увага має мимовільний характер. Стан підвищеної уваги, як наголошує В. Мухіна, у дошкільника пов'язаний з орієнтуванням у зовнішньому середовищі, з емоційним відношенням до нього, при цьому змістовні особливості зовнішніх вражень, що забезпечують таке підвищення, з віком змінюються [21, с. 218].

Таким чином, можливості розвитку довільної уваги до 6 років уже досить великі. Цьому сприяє вдосконалення планованої функції мовлення, що, на думку В. Мухіної, виступає універсальним засобом організації уваги. Мовлення дає можливість заздалегідь словесно виділити значущі для певного завдання предмети, організувати увагу, з огляду на характер майбутньої діяльності [38].

Як відзначає Е. Рогов, до старшого дошкільного віку відбувається інтенсивний розвиток пізнавальної мотивації: безпосередня вразливість дитини знижується, одночасно й дитина стає більше активною у пошуку нової інформації [39].

В 6-річному віці уже починає реально формуватись особистість дитини, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що, відповідно, детермінована соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими [29].

Джерелом емоційних переживань дитини стає її діяльність, спілкування з оточуючим світом. Освоєння в 6-річному віці нових, змістовніших видів діяльності сприяє розвитку глибинних та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з близькими людьми, а й з віддаленими цілями, не тільки з тими об'єктами, що дитина сприймає, а й тими, які уявляє. Діяльність породжує передусім позитивні емоції, причому своєю метою, сенсом, якого вона набуває для дитини, та самим процесом їх виконання [29].

Зростає потреба дошкільника у товаристві ровесників, внаслідок чого інтенсивно розвиваються соціальні емоції (симпатії, антипатії, уподобання). У процесі спілкування дитини з дорослими формуються її моральні почуття, урізноманітнюються прояви почуття власної гідності, починає розвиватися самолюбство, почуття сорому, ніяковості [29].

Слід зазначити, що важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні ідеали, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як “хорошої” або ж незадоволення від її оцінки як “поганої”. Таке емоційне передбачення відіграє вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дитини 6-річного віку [27].

Дитина 6-річного віку робить перші кроки у самопізнанні, розвитку самосвідомості. Об'єктами самопізнання стають дії, вчинки, переживання та особистісні якості. З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції. Самооцінка дитиною власних вчинків, умінь та інших якостей формується на основі оцінних суджень дорослих, зростає її об'єктивність. Характерною для старшого дошкільника є схильність до самоутвердження спочатку в очах дорослих, потім – однолітків, а згодом – і у власних очах [39].

Емоційна сфера дитини та її відношення до оточення залежить від особливостей соціалізації, умов виховання у сім'ї, яка має різні способи впливу на емоційну сферу. Емоційний стан першокласників залежить від взаємин в сім'ї та ставлення батьків до дитини. Вчитель повинен знати умови виховання кожної дитини в родині, враховувати відносини батьків і дітей у навчально-виховному процесі. Позитивні емоції створюють атмосферу емоційної стабільності, від якої залежить і успішність навчання дитини, і її психічне здоров'я, і успіх її соціального розвитку.

Основним джерелом емоцій у дошкільнят є ігрова діяльність. Зокрема, Л. Виготський відзначав, що діти досить добре усвідомлюють свої переживання, які зумовлені оцінкою дорослих [2].

В старшомудошкільному віці розвивається усвідомлення своїх почуттів і розуміння їх вияву в інших людей. Проте більшість дошкільників не завжди можуть розрізняти емоції, правильно сприймати зовнішні вияви страху й гніву, а також доброзичливого й недоброзичливого ставлення дорослих один до одного. Іноді вони дуже швидко переймають негативні способи виявлення почуттів, наприклад, погані манери [13].

Для дошкільників загалом характерним є життєрадісний, бадьорий настрій. Причиною афективних станів, які іноді спостерігаються у них, є розходження між домаганнями і можливостями задовольнити їхні прагнення, домогтися високих оцінок своїх якостей і дійсним ставленням ровесників. У такій ситуації дитина може виявляти грубість, запальність, забіякуватість та інші форми емоційної нестійкості, тривожності. Якщо вихователь і батьки залишають такі випадки без належної уваги, то вони призводять до ізоляції дитини в колективі ровесників, формування в неї негативних рис характеру, розвитку неврозу, зниження ефективності учбової діяльності.

Таким чином, емоційна стійкість є однією з найважливіших умов успішної навчальної діяльності дітей 6-річного віку.

Узагальнивши особливості психічного та особистісного розвитку дитини 6 років, можна зробити наступні висновки. У цьому віковому періоді діти відрізняються:

- досить високим рівнем розумового розвитку, що включає розчленоване сприйняття, узагальнені форми мислення, змістове запам'ятовування;
- у дитини формується певний обсяг знань і навичок, інтенсивно розвивається довільна форма пам'яті, мислення, опираючись на які можна спонукати дитину слухати, розглядати, запам'ятовувати, аналізувати;
- поведінка дошкільника характеризується наявністю сформованої сфери мотивів й інтересів, внутрішнього плану дій, здатністю досить адекватної оцінки результатів власної діяльності й своїх можливостей [19].

На тлі достатнього інтелектуального розвитку дошкільника нерідко проявляється недостатня соціальна підготовленість, невміння встановлювати доброзичливі стосунки з навколишніми. Все частіше педагоги-практики

вказують на труднощі пережиті дитиною на етапі шкільного навчання. Внаслідок цього діти зазнають значних труднощів адаптації до нових умов школи, негативних емоційних переживань, труднощів у встановленні повноцінних контактів з дорослими й однолітками, що в підсумку приводить до зниження успішності молодших школярів. Цим пояснюється чітке прагнення до більш глибокого вивчення соціально-особистісної готовності дитини до школи.

Однією із причин недостатньої соціально-особистісної готовності дитини до школи є відсутність у дітей навичок культури поведінки, неповне володіння дітьми знаннями про норми й правила спілкування, а отже - відсутність свідомого керівництва цими правилами в повсякденному житті. Готовність дошкільника в особистісному плані до прийняття якісно нової позиції в системі відносин з оточуючими сприяє створенню емоційно позитивного клімату в класі, відношення до вчителя, як до носія соціально вироблених способів дій і норм поведінки.

Важлива роль у цьому процесі належить вчителю. Володіння педагогом культурою спілкування, розуміння й здійснення цілеспрямованої роботи з даного питання зумовлює успішність оволодіння дитиною соціальними відносинами.

Виходячи із цього, ми припускаємо, що важливим резервом готовності дитини до школи, зокрема її соціально-особистісного аспекту, є система роботи з формування культури спілкування старшого дошкільника.

Інтелектуальна готовність важлива, але не єдина передумова успішного навчання в школі. Підготовка дитини до школи включає формування у неї готовності до прийняття нової «соціальної позиції» (Л.І. Божович) - статусу школяра, що має коло важливих обов'язків і прав, що займає інше, у порівнянні з дошкільниками, особливе становище в суспільстві [9]. Ця особистісна готовність виражається відносно дитини до школи, до навчальної діяльності, до вчителів, до самого себе.

Якщо дитина не готова до соціальної позиції школяра, то навіть при наявності необхідного запасу вмінь і навичок, високого рівня інтелектуального розвитку їй важко буде в школі. Особистісна й соціально-психологічна

готовність до школи включає й формування в дітей таких якостей, які допомогли б їм спілкуватися з однокласниками в школі, із учителем [1].

Школа з перших днів ставить перед дитиною низку завдань: необхідність опанувати навчальну діяльність, засвоювати шкільні норми поведінки, долучитися до життя у класному колективі, пристосуватися до нових умов розумової праці та режиму.

Соціально-психологічна готовність дитини до школи залежить передусім від батьків. Якщо дитина відвідувала дитячий навчальний заклад, то важливий вплив на її готовність до школи залежить від вихователів. Але не завжди програми дитячих садків враховують психологічні аспекти проблеми готовності дитини до навчання в школі.

Особливої уваги потребують, так звані «домашні діти», які не відвідували дитячий садок. Вони, як правило. Менше комунікабельні, важче встановлюють контакти з учителем та однолітками. Не дуже затишно почуваються в колективі, бояться залишатися певний час в школі без батьків.

Значна частина труднощів у навчанні шестирічок пов'язана з тим, що їм важко довгий час слухати й чути педагога, приймати й осмислювати завдання, зосереджуватися на навчальній дії. Як правило, педагоги пов'язують ці особливості поведінки з нерозвиненістю довільності уваги, поведінки й пізнавальних процесів.

Зазначимо, що найбільш адекватними й специфічними для навчання є пізнавальні мотиви, де комунікативна готовність до навчання забезпечується мотивами спілкування з дорослими.

Розвиток дисциплінованості, організованості й інших якостей, що допомагають шестирічній дитині регулювати свою поведінкою, більшою мірою залежить від її сприйнятливості до вимог дорослого як носія соціальних норм поведінки, правил. Серед факторів, що зумовлюють розвиток цього роду сприйнятливості, важливе місце займає характер взаємин дитини й дорослого, прояву психологічної культури в дитячо-батьківських відносинах, оволодіння дітьми змістом вимог, які ставлять до нього дорослі, за допомогою «словесних інструкцій, знакових засобів».

Фактор батьківсько-дитячих взаємин відіграють позитивну роль у процесі підготовки дитини до школи. У числі найбільш сприятливих факторів - адекватна самооцінка своєї соціальної ролі, правильні методи виховання в сім'ї, відсутність у ній конфліктних ситуацій, сприятливий статус у групі однолітків.

Вплив несприятливих факторів на психологічну готовності дитини до школи, має наступну спадну послідовність: неправильні методи виховання в сім'ї, функціональна неготовність до навчання в школі, незадоволеність у спілкуванні з дорослим, неадекватне усвідомлення свого статусу в групі однолітків; низький рівень освіти матері, конфліктна ситуація через алкоголізм, негативний статус дитини до надходження в перший клас, низький рівень освіти батька, конфліктна ситуація в сім'ї, негативний стиль ставлення до дітей учителя підготовчого класу, неповна сім'я.

Відтак, готовність дошкільника до навчання в загальноосвітньому закладі значною мірою залежатиме від особливостей умов соціалізації дитини в родині, психологічної культури дитячо-батьківських відносин, засвоєння нею моральних норм та правил, які є основою особистісного компоненту готовності до школи. Тому доцільним вважаємо детальніше розглянути роль психологічної культури дитячо-батьківських відносин у готовності дитини до школи.

1.3. Особливості дитячо-батьківських відносин як чинник формування психологічної готовності дитини до школи

Попередній огляд наукових досліджень дає змогу стверджувати, що внутрішньо-сімейна атмосферу значно впливає на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Традиційно з-поміж соціально-психологічних характеристик дорослого варто акцентувати на таких: емпатія, психологічна спостережливність, уміння адекватно сприймати інших людей і самого себе, толерантність, а також уміння управляти собою, своїми психічними станами, контролювати ірраціональні думки [41].

Вияв психологічної культури батьків передбачає окреслення вимог до оптимальної батьківської позиції. Це адекватність, гнучкість і прогнозність. Розглянемо їх зміст. Адекватність позиції дорослого ґрунтується на реальному достовірному оцінюванні особливостей своєї дитини, вмінні окреслити мотиви поведінки та потреби дитини, зіставити їх зі своїм баченням; знанні та врахуванні можливостей і схильностей дитини. Гнучкість батьківської позиції розглядається як готовність і здатність змінити стиль спілкування, спосіб впливу на дитину з урахуванням тенденцій її дорослішання та у зв'язку зі змінами умов життя родини. Традиціоналізм, інфантилізована позиція веде до виникнення бар'єрів у спілкуванні, спалахів непослуху дитини, протесту у відповідь на будь-які дії. Прогнозність позиції виражається в орієнтації на зону найближчого розвитку дитини та на ті завдання, які вона покликана розв'язувати; це випереджувальна ініціатива дорослого, спрямована на зміну загального підходу до дитини з урахуванням перспектив її розвитку [32].

Доречним є підкреслення дослідниками того факту, що саме рівень психологічної культури батьків істотно впливає на формування особистісних особливостей та поведінки дітей [18]. Причому цей процес визначають і активна взаємодія дитини з близькими рідними, і наслідування дитиною батьківської поведінки, засвоєння ним батьківських норм і цінностей. Поряд із цим важливі й емоційний тон сімейних взаємин, і прийнятий у сім'ї тип батьківського нагляду.

Емоційний тон відносин між батьками та дітьми можна уявити собі як шкалу, на одному боці якої розташовано максимально близькі, шанобливі, доброзичливі відносини, а на іншому – віддаленість, дистантність, навіть, ворожість.

У першому випадку основними засобами виховання є увага й заохочення, у другому – суворість і покарання. Проведені дослідження доводять перевагу першого підходу. Дитина, позбавлена сильних і недвозначних доказів батьківської любові, має менше шансів на формування достатнього рівня самоповаги, толерантні взаємини з оточенням і стійкий позитивний образ «Я». Вивчення юнаків і дорослих, які страждають на психофізіологічні та психосоматичні розлади, труднощі в спілкуванні, розумовій діяльності або

навчанні, доводить, що всі ці явища значно частіше спостерігаються в тих, кому в дитячому віці не вистачало батьківської присутності в житті, уваги до особистості та її потреб [7; 21; 32]. З результатів цих досліджень можна зробити висновок: високий рівень психологічної культури батьків, що виявляється, зокрема, в емпатії, комунікативній культурі спостережливості, чуйності, сприяє розвиткові в дитини соціально значущих рис, вміння адекватно ставитися до довкілля, що є показниками готовності дитини до школи.

Емоційний тон сімейного виховання існує не сам собою, а у зв'язку з певним типом батьківського контролю. Його так само можна презентувати як шкалу, «на одному полюсі якої висока активність, а на протилежному – пасивність, залежність, виконавчий послух» [1; 17].

Ці типи увиразнюють не тільки особливості владно-підвладних стосунків, але й різноспрямованість внутрішньо-родинної комунікації. Тато, зазвичай, сприймається дітьми й дійсно може практикувати авторитарність, на відміну від матері. У такому випадку простежується поєднання протилежностей. Водночас батько й мати можуть взаємно доповнювати, або ж створювати напруження у взаєминах із дітьми.

Характеру вимог до дитини значно впливає на відносини в системі «дитина – батьки». Розумні, послідовні, тактовно висловлені вимоги батьків сприяють тому, що в дитини складається звичка зважувати наслідки своїх вчинків, вміння стримати себе, якщо треба; водночас не пригнічується властива вікові ініціативність і підприємливість. Але в ситуації, коли немає єдиної форми вимог батька, матері та інших членів сім'ї, важко очікувати, що взаємини дитини й батьків будуть стійкими [40].

Як наслідок, уміння батьків адекватно пред'являти вимоги до дитини, розуміння ними того, який ступінь свободи необхідно йому надати, позитивно впливає на формування моральних якостей, самостійності, а також позитивного ставлення до батьків. Репрезентований стиль поведінки дає підстави припустити, що його забезпечує відповідний рівень розвитку психологічної культури батьків.

Г. Крайгом обґрунтовано, що взаємодія в сімейному колі, позначається на розвитку дитини безпосередньо. Кожен член сім'ї може відігравати свою роль у

взаємодії з іншими її членами. Взаємини всередині сім'ї мають вкрай складний характер. Однак, крім загального досвіду сімейних відносин, у кожного накопичується суто особистий досвід життя в родині. Очевидно, що члени однієї сім'ї далеко не завжди отримують однаковий досвід сімейного життя. З появою в ній нового члена (наприклад, наступної дитини) змінюється не тільки архітектоніка, а і взаємини. Крім того, що батьки допомагають дитині стати частиною сім'ї, саме з їхньої подачі вона знайомиться з довіллям і його культурою. Передача культурних цінностей – процес досить не простий. Варто враховувати, що дитина одночасно стає представником декількох соціальних груп – сім'я, дошкільний заклад, школа, друзі тощо [20].

Виховна стратегія сім'ї окремим завданням передбачає пошук адекватних засобів профілактики формування руйнівних і саморуйнівних типів характеру та форм поведінки. Загалом батьків турбують такі проблемні питання: як прилучити дитину до світу (соціалізація), як забезпечити розвиток її індивідуальності, потенційних можливостей, ресурсів (індивідуалізація), не повинні забувати батьки і про виклики світу, у якому дитина повинна навчитися жити, а подекуди й виживати (адаптація, водночас творча самореалізація).

Багатофункціональність завдань сім'ї варто розглядати в розрізі тих усталених правил, дотримання яких регулюватиме взаємодію. Зокрема, у Л. Фрідмана знаходимо такі:

- 1) приймайте дитину такою, якою вона є;
- 2) ніколи не карайте через власні проблеми (проекції);
- 3) ніколи не приймайте рішення поодинці;
- 4) поведінка батьків – вирішальний чинник виховання дітей (традиційне гасло – «змінюйте себе, а не дитину» (механізм наслідування в цьому разі спрацьовує));
- 5) обговорюйте все без остраху, зберігайте позитивну налаштованість щодо того, хто провокує, суперечить; 6) не допускайте надмірності в подарунках дітям (позитивне підкріплення може бути й матеріальним, але моральні почуття дієвіші, їх цінують у родині й демонструють дитині);
- 7) об'єднуйтеся, коли потрібно подолати якісь труднощі, усе робіть спільно;

- 8) у всьому потрібно діяти власним прикладом;
- 9) тримайте двері будинку відчиненими;
- 10) сепарація має відбутися вчасно [35].

Однак, батьки, що мають низький рівень психологічної культури, самі не завжди в змозі приймати світ таким, яким він є, жити в гармонії зі світом і самими собою, і, відповідно, вони не в змозі сформувати у своєї дитини здатність до прийняття і творення світу.

В. Левкович у своєму дослідженні розглянув два типи взаємин між батьками й дітьми, які негативно впливають на формування особистості дитини та знижують виховний потенціал сім'ї: а) негативні, конфліктні або відчужені міжособистісні відносини батьків та дітей; б) гіпертрофовані форми позитивних емоційних контактів між ними [13].

На підставі отриманих даних було виявлено низку соціально-психологічних чинників, що визначають виховні можливості сім'ї. Одним із них є рівень взаємної інформованості батьків і дітей. Було виявлено, що рівень інформованості батьків про дітей впливає на такі показники як успішність, дисципліна, соціальна активність дітей, рівень їх морального розвитку. Важливим є і вміння побачити за зовнішньою поведінкою дитини її дійсний смисл – мотиви дій, висловлювань, емоційних реакцій. Слід зазначити, що рівень інформованості батьків про дітей належить до когнітивного компоненту психологічної культури особистості. Негативні ефекти виховання в сім'ї можуть бути наслідком не тільки негативних міжособистісних відносин батьків і дітей, а й непомірного розростання контактів між ними. Оцінка, отримана дитиною в процесі спілкування з батьками, є джерелом формування її самооцінки. Батьки повинні адекватно оцінювати особистісні якості і вчинки своїх дітей, вчасно помічати й виправляти їх недоліки. Це допомагає дитині правильно оцінити себе: з позиції власних можливостей у різних сферах діяльності, рівня своїх знань і умінь у тій чи іншій сфері життєздійснення, свої моральні якості, паттерни поведінки тощо, які є однією з передумов формування адекватної самооцінки.

У міжнародній термінології наявне поняття «виховання батьків», яке можна розкрити як допомогу батькам у виконанні ними функцій вихователів власних дітей, тобто батьківських функцій.

В основі теоретичних досліджень проблеми виховання батьків лежить ідея формування і зміни поведінки дитини: якщо метою є зміна в поведінці дитини, то треба змінити й поведінку людей, які на неї впливають (у цьому випадку – батьків). Школа багато що може зробити в напрямку створення ситуацій для актуалізації батьківського самопізнання та саморозвитку. Вона може націлити батьків на освоєння методів фізичного, емоційного, духовного та інтелектуального розвитку дитини. Але розвиток дитини і якість впливу на її розвиток тісно пов'язані з економічним добробутом, внутрішньою атмосферою, взаєминами та способом життя сім'ї, а не тільки з певними методами виховання дітей і формуванням їх поведінки. У такому розумінні виховання батьків становить частину освітньої політики сучасного суспільства. Новий рівень усвідомлення батьківських обов'язків – це заглиблення в психологічну сутність виховних функцій і розширення знань про себе, своїх дітей, сім'ю, про співпрацю з іншими людьми, що мають відношення до виховання дітей – педагогів, вихователів, психологів, соціальних педагогів, керівників гуртків тощо.

Психологічні практики перебувають у ситуації пошуку адекватних технік взаємодії з батьками. Так, А. Крафт і Г. Лендрет орієнтують на «використання батьківської терапії як психотерапевтичної моделі для зміцнення відносин між батьками та дітьми», тим самим апелюючи до актуалізації питань психологічного здоров'я членів родини. Батьківську терапію позиціонують з погляду набуття психолого-педагогічних знань, впливу досвіду інших та їх критичний аналіз, пошук адекватних способів задоволення потреб дитини. Це дає змогу побудувати процес батьківського тренінгу, який, з одного боку, дає можливість батькам пережити новий досвід, а з іншого – спричиняє зміни в поведінці [21].

Отже, гармонійність батьківсько-дитячих відносин можна розглядати як один зі шляхів підвищення виховного потенціалу сім'ї та чинник психологічної підготовленості дитини яка йде в школу. Сьогодні школа вирішує її методами

психологічного консультування, соціально-педагогічної допомоги, соціальної роботи та засобами впливу вчителя початкового навчання на батьківську аудиторію.

Висновки до першого розділу

Психологічна готовність дошкільника до шкільного навчання -- цілісне якісне та кількісне утворення, яке забезпечує достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної та емоційно-вольової сфер особистості дитини. Особистісна й соціально-психологічна готовність до школи включає формування в дітей таких якостей, які допомогли б їм спілкуватися з однокласниками в школі, із учителем. Відставання в розвитку одного з компонентів веде за собою відставання у розвитку інших та перешкоджає успішній навчальній діяльності.

На тлі достатнього інтелектуального розвитку дошкільника нерідко проявляється недостатня соціальна підготовленість, невміння встановлювати доброзичливі стосунки з навколишніми.

Розвиток дисциплінованості, організованості й інших якостей, що допомагають шестирічній дитині регулювати свою поведінкою, більшою мірою залежить від її сприйнятливості до вимог дорослого як носія соціальних норм поведінки, правил. Серед факторів, що зумовлюють розвиток цього роду сприйнятливості, важливе місце займає характер взаємин дитини й дорослого, прояву психологічної культури в дитячо-батьківських відносинах, оволодіння дітьми змістом вимог, які ставлять до нього дорослі, за допомогою «словесних інструкцій, знакових засобів».

Науковий пошук уможливив виокремлення компонентів дитячо-батьківських відносин, які варто враховувати під час вивчення сутнісних характеристик сімейної взаємодії: стиль відносин, батьківські настановлення, емоційно-моральна атмосфера в сім'ї, вид виховного впливу, ступінь залученості в життєдіяльність сім'ї та орієнтованість на актуальні потреби дитини.

Успішність взаємодії визначають насамперед ті чинники, в основу яких становлять позитивні, людиновимірні якості учасників контактування. Не менш

важливим є й уміння будувати стосунки з урахуванням широкої системи детермінант їх продуктивності. Отже, припускаємо, що психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі. З метою перевірки вище згаданого припущення нами проведено емпіричне дослідження, результати якого висвітлено у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

2.1. Програма та методи дослідження

Метою емпіричного дослідження стало вивчення впливу особливостей дитячо-батьківських відносин на формування психологічної готовності дошкільника до навчання в школі.

Здійснюючи підбір вибірки нами було прийнято рішення досліджувати дітей та батьків (і батька, і матір) дошкільників. Складність та непересічність змін, які супроводжують вступ дитини до школи безперечно, позначаються на стосунках батьків і дітей. Крім того, батьки вже мають достатньо досвіду взаємодії з дітьми та пережили разом із ними багато подій. З-поміж них і ті, що об'єднували сім'ю, і ті, у яких перевірялись педагогічні здатності батьків, їх тактовність, толерантність, віра в успіхи дитини, її потребу в пошуку себе тощо.

Характеристика вибірки. Вибірка досліджуваних складається з двох груп. Групу респондентів дошкільного віку склали, 25 дітей віком 6 років дошкільного навчального закладу № 21 «Віночок» м. Львова, та батьки дітей-дошкільників 35 осіб.

Невідповідність кількості батьків-респондентів і досліджуваних дошкільників пояснюється тим, що окремі діти в момент опитування перебували під опікою й батьківським контролем лише одного з батьків. Значна кількість масиву даних не дала змоги виокремити той момент дитячо-батьківських відносин, який відображає виховання дитини лише одним із батьків. Опитування проводилося анонімно, з огляду на карантинну ситуацію, батьки мали змогу отримувати завдання он-лайн.

Для реалізації поставлених завдань кваліфікаційної роботи ми розробили програму емпіричного дослідження, яка включала такі етапи:

- 1) знайомство з дітьми;
- 2) спостереження за навчальною та ігровою діяльністю;
- 3) дослідження рівня психологічної готовності дитини до школи;

4) дослідження впливу психологічної культури, особливостей дитячо-батьківських відносин на рівень психологічної готовності дитини до школи;

Характеристика психодіагностичного інструментарію. Подвійність предметного поля визначила зміст психодіагностичного інструментарію. Зокрема, було обрано стандартизовану методику для вивчення психологічної готовності дітей до школи та опитувальник, який розроблений із метою окреслення змістових характеристик дитячо-батьківських відносин та спрямований на вивчення системи взаємин батьків і дітей. Розглянемо використані психодіагностичні методики та підходи до їх проведення.

Для дослідження психологічної готовності дитини до школи ми використали методику – **орієнтовний тест шкільної зрілості (Керна - Йіресека)**, який містить 5 завдань (див. додаток А).

Слід зазначити, що автор методики Я. Йіресека у своїх дослідженнях довів існування зв'язку між успішністю виконання тесту шкільної зрілості та успішністю у подальшому навчанні дітей. Тому автор підкреслює, що результат тесту можна розглядати як підставу для висновку про шкільну зрілість.

Готовими до шкільного навчання вважаються діти, які отримали за першими трьома субтестами від трьох до шести балів. Група дітей, які отримали 7-9 балів, є середній рівень розвитку готовності до шкільного навчання. Діти, які отримали 9-11 балів, вимагають додаткового дослідження для більш об'єктивних даних. Особливу увагу слід звернути на групу дітей, які набрали 12-15 балів, що фіксує рівень розвитку нижче за норму. Такі діти потребують ретельної індивідуальної психодіагностики інтелекту, розвитку особистісних, мотиваційних якостей.

Таким чином, можна говорити, що методика Керна-Йіресека дає можливість визначити рівень розвитку готовності дошкільника до шкільного навчання.

Тест-опитувальник батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін).

Його призначення – діагностувати тип батьківського ставлення [36]. Це загальновідомий тест, тому лише коротко поінформуємо про особливості його

застосування. Отже, опитувальник складається із 61 питання. Обробка результатів проводиться відповідно до ключа.

Тест-опитувальник містить п'ять шкал:

1. Прийняття – відкидання (30 пунктів). Діагностує інтегральне емоційне ставлення до дитини. Що вищий бал за цією шкалою, то більше батьки схильні приймати дитину такою, якою вона є, і, навпаки: що нижчий бал, то більше батьки відкидають дитину.
2. Образ соціальної бажаності поведінки (8 пунктів). Логічно припустити, що високий бал вказує на зацікавленість батьків у справах і планах дитини, прагнення їй допомагати, підтримувати.
3. Симбіоз (7 пунктів). Шкала характеризує міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною: що вищий бал за цією шкалою, то більше батьки прагнуть до симбіотичних відносин із дитиною.
4. Авторитарна гіперсоціалізація (7 пунктів). Форма та напрямок контролю за поведінкою дитини є змістом цієї шкали. Отже, що вищий бал за цією шкалою, то більше батьки схильні до авторитаризму у відносинах із дитиною.
5. Інфантилізація (8 пунктів). Зміст цієї шкали пов'язаний з особливостями сприйняття й розуміння дитини батьками. Високі показники за цією шкалою вказують на той факт, що батьки прагнуть інфантилізувати дитину, визнати її особистісну та соціальну неспроможність.

Слід зазначити, що перед початком психологічної діагностики ми ознайомились з діяльністю дітей в природних умовах (під час ігор, занять, при виконанні трудових доручень і т.д.), а також відбулось знайомство з батьками дітей під час батьківських зборів в дистанційному форматі.

У процесі обстеження ми намагались створити спокійну доброзичливу атмосферу, привітний емоційний тон, поважне ставлення до особистості дітей. Опитування батьків ми проводили он-лайн за допомогою Google-платформи.

У процесі використання психодіагностичних методик дітьми ми звертали увагу на наступні моменти:

- 1) Розуміння дитиною інструкції. Перед початком завдання важливо встановити, як сприймає дитина інструкцію, чи розуміє її, а якщо ні, те чи робить спроби розуміти.
- 2) Характер діяльності при виконанні завдання. Важливо встановити чи виконує дитина запропоноване завдання з інтересом або формально. Звернути увагу на ступінь стійкості інтересу. Особливе значення мають такі показники, як цілеспрямованість діяльності, зосередженість і працездатність дитини, уміння якщо буде потреба користуватися запропонованою їй допомогою.
- 3) Реакція дитини на результати, загальна емоційна реакція на факт обстеження. Фіксувалися відносини до роботи, реакції на похвалу або несхвалення.

Опитувальник «Психологічна культура особистості» (О. Мотков).

Його мета: дослідити рівень і структуру психологічної культури особистості, особливо її ціннісно-смысловий компонент [36].

Опитувальник представлений 18 пунктами, які дають змогу визначити інтегральні показники гармонійності психологічних потреб, їх поведінкову реалізацію, а також психологічну культуру загалом. Методика містить шість рівнів поведінкового прояву психологічної культури і дві шкали, за якими потрібно оцінити силу потреби в такій поведінці та ступінь здійснення цієї потреби.

Культурно-психологічні поведінкові прояви:

1) регулярно здійснюється самопізнання. Як результат, усвідомлюється життєве призначення, формується й підтримується конструктивне самоствавлення та самооцінка;

2) конструктивне спілкування з близьким оточенням та незнайомими людьми допомагає продуктивному вирішенню особистих, ділових і громадських проблем;

3) здатність до саморегуляції емоцій, дій і думок: вміння підтримувати позитивний емоційний фон, зберігати спокій у стресових ситуаціях, створювати позитивні особистісні настановлення на відносини тощо;

4) гармонійно організована творчість: наявність цікавого хобі з помірною затратою сил і часу;

5) конструктивне ведення своїх справ, для якого характерні реалістичне планування, доведення розпочатого до завершення, уміння відмовитися від нереальної мети та сформулювати нову, вміння систематично працювати;

6) конструктивний саморозвиток, робота над собою, які гармонізують бажання, емоції, думки й уявлення про себе, оточення, довкілля;

7) загальний рівень психологічної культури.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Діти з цікавістю виконували усі завдання тесту, дехто з дітей намагався уточнювати кого намалювати дівчинку, чи хлопчика. Двоє дошкільнят відмовлялися малювати, мотивуючи тим, що не вміють, але все ж таки виконали завдання. Таким чином, усі респонденти виконали завдання, які передбачені тестуванням.

Результати завдань тесту Керна – Йірасека, оцінюються за 5-ти бальною системою. Найвищий результат – 1 бал, найнижчий – 5 балів.

Статистична обробка результатів тесту за 5 завданнями дозволила отримати узагальнені показники рівня психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання в школі представлено на діаграма (рис. 2. 1.) та у таблиці 2.1.

Таблиця 2. 1.

Загальні показники рівня психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання в школі у %

№ п/п	Рівні готовності дошкільників до навчання в школі	Кількість дітей (%)
1.	Високий	16 %
2.	Середній	76 %
3.	Низький	8 %

Особливу увагу ми приділили інтерпретації завданню, малюнок людини, адже дозволяє оцінити рівень соціальної зрілості дошкільника, рівень

відображення ними міжособистісних стосунків, суспільних відносин, сприймання соціуму загалом.

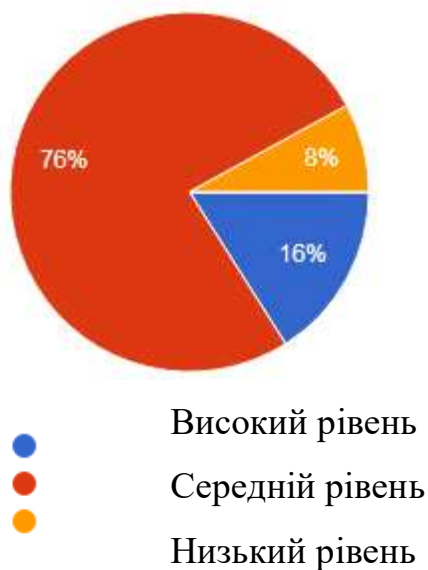

Рис. 2. 1. Психологічна готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі у %

Отже, як бачимо, не всі діти мають високий рівень готовності до навчання в школі. Значна частина дітей не є ще соціально зрілою, тому потребує комплексної психолого-педагогічної допомоги психолога, педагога, батьків, корекційних впливів, з метою розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання.

Представимо інтерпретацію результатів вивчення особливостей психологічної культури батьків та особливостей дитячо-батьківських відносин.

Отримані результати дали змогу виявити дві групи батьків: з високим та низьким рівнем психологічної культури. Розподіл респондентів представлено на рис. 2.2.

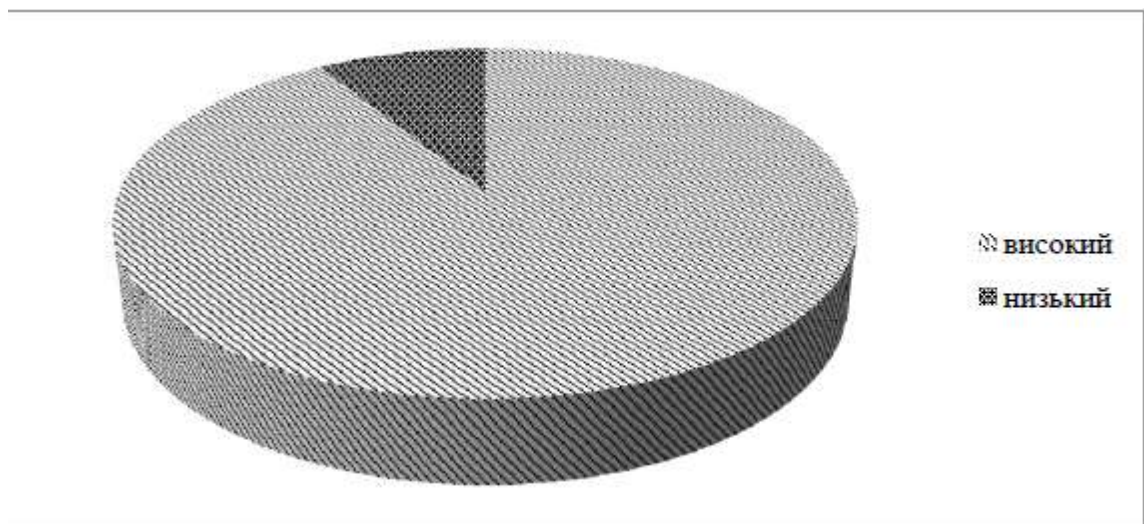

Рис. 2.1. Розподіл батьків за рівнями психологічної культури

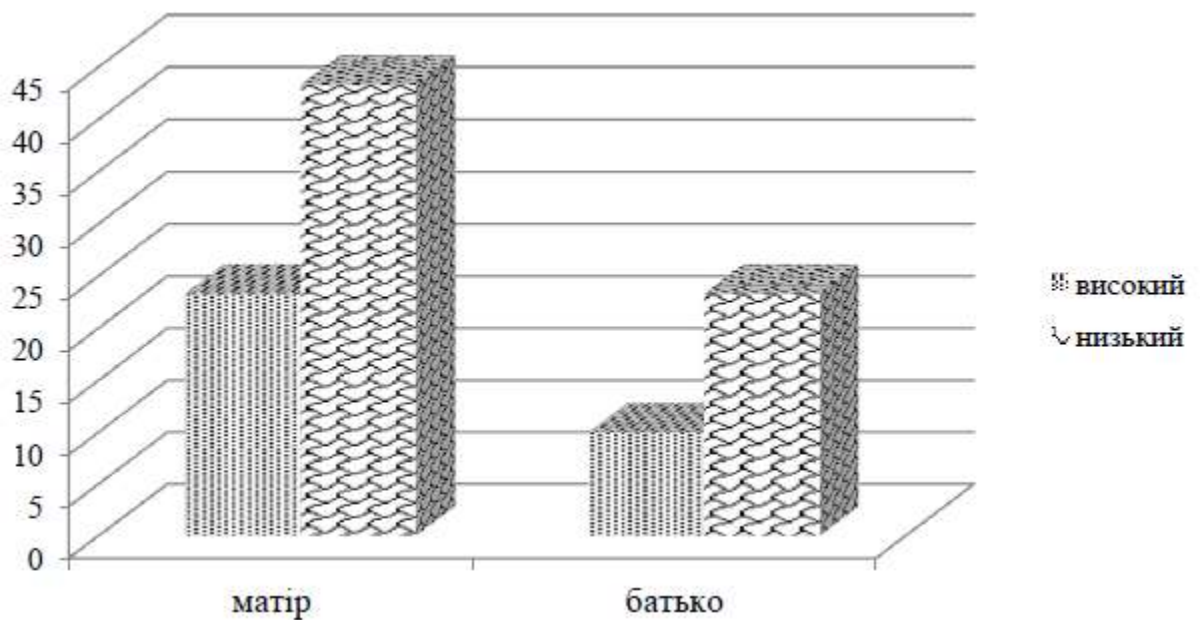

Рис. 2.2. Розподіл рівнів психологічної культури за статтю батьків

Високий рівень психологічної культури продемонстрували 33,3% батьків, відповідно, низький – 66,7%, з них високий рівень характерний для 7-ми матерів та 3-х татів, а низький – для 13-ти матерів і 7-ми татів (рис. 2.2).

Відсутність середніх показників засвідчує маргінальність поведінкових стратегій досліджуваної категорії дорослих. Отже, третина з них, з одного боку, інтуїтивно, з іншого боку, через аналіз досвіду, прийняття рекомендацій педагогів і психолога, відповідально ставляться до побудови системи спілкування, взаємодії з власними дітьми, прагнуть створити для них середовище довіри й підтримки, що сприяє готовності дітей до навчання.

Таке бачення сімейних стосунків сприяє нормалізації загальносімейної атмосфери, актуалізуючи водночас і потенціал самореалізації батьків, їх позитивну самооцінку в цій соціальній ролі. Значна частина батьків усе ж зазнає труднощів у спілкуванні з дітьми, використовуючи авторитаризм у ставленні до них, нав'язуючи власне бачення рольової поведінки дітей та очікуючи виконавського послуху. Як результат, непокоря, протестна поведінка дошкільників, їх небажання коритися інтроєктованим цінностям.

Розглянемо результати якісного аналізу провідних характеристик батьків з різним рівнем психологічної культури. Їх зміст впливає з тих питань, які закладено в основу запропонованих опитувальників.

Таблиця 2.2. Достовірні відмінності в показниках дитячо-батьківських відносин

Шкали оцінювання дитячо-батьківських відносин	Високий рівень психологічної культури батьків у ставленні до		Низький рівень психологічної культури батьків у ставленні до	
	синів	доньок	синів	доньок
Невимогливість / вимогливість		+		+
М'якість / суворість		+		+
Автономність / контроль		+		+
Емоційна дистанція / близькість		+		+
Заперечення / прийняття	+	+		+
Відсутність співпраці / співпраця	+	+		+
Незгода / згода	+	+		+
Непоследовність / последовність	+	+		+
Авторитет батьків	+	+		+
Задоволеність відносинами	+	+	+	+
Прийняття / відкидання	+	+		+
Симбіоз	+	+	+	+
Образ соціальної бажаності поведінки		+		
Авторитарна гіперсоціалізація	+		+	
Інфантилізація		+	+	+

Батьки з високим рівнем психологічної культури більшою мірою схильні до безоцінкового прийняття своїх дітей, до послідовної, узгодженої поведінки, підтримання близьких емоційних відносин, співпраці, вони в основному задоволені відносинами з дітьми, у них вищий рівень авторитетності в очах дітей.

У батьків з низьким рівнем психологічної культури вищий рівень авторитарності, схильності до зайвої вимогливості, суворості й контролю. Отже, стає зрозумілим, що рівень психологічної культури батьків істотно впливає на характер дитячо-батьківських відносин, і що тенденція цього впливу однакова як для матерів, так і для батьків (див. табл. 2.2.).

Результати статистичної обробки даних готовності дитини до школи та показників рівня психологічної культури дозволили констатувати прямий кореляційний зв'язок між високим рівнем ГДДШ та високим рівнем психологічної культури батьків ($r= 0,56$), а також між високим рівнем ГДДШ та уважного батьківства ($r= 0,62$), обернений -- батьківсько-центрованими настановленнями, ($r= -0,52$). Це, з одного боку, вказує на те, що власне самоствердження батьків у ролі батьків, а з іншого – на сумніви у власних здібностях виховувати свою дитину, спричиняють труднощі набуття батьківської компетентності та уважного батьківства. Своєю чергою, батьківська некомпетентність так само як і безвідповідальне батьківство детермінують виникнення центрованості батьків на власній персоні в дитячо-батьківських стосунках, спробах самоствердження за рахунок дітей, створення несприятливої ситуації владно-підвладних стосунків, що очевидно негативно впливає на розвиток соціальної зрілості дитини та рівень її готовності до навчання в школі. Від якісних характеристик самосприймання та самовизнання батьків у своїх соціальній ролі, уміння будувати взаємини між собою (у подружній парі) і дітьми, оптимального уявлення про близькі та віддалені цілі батьківського виховання, адекватних очікувань щодо дітей та образу їх рольової поведінки (ролі «Дитина ідеальна», «Дитина реальна») залежить конструктивність дитячо-батьківських відносин.

Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є чинником, що впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі.

Отже, проведений аналіз дав змогу констатувати, що дитячо-батьківські відносини детерміновані настановленнями батьків, високим рівнем психологічної культури відіграють позитивну роль у процесі підготовки дитини до школи.

Висновки до другого розділу

Проведене нами емпіричне дослідження дало змогу встановити, що не всі обстежені нами дошкільники мають достатній рівень готовності до навчання в школі. Значна частина дітей не є ще соціально зрілою, тому потребує комплексної психолого-педагогічної допомоги психолога, педагога, батьків, корекційних впливів, з метою розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання.

Високий рівень психологічної культури продемонстрували 33,3% батьків, відповідно, низький – 66,7%, з них високий рівень характерний для 7-ми матерів та 3-х татів, а низький – для 13-ти матерів і 7-ми татів.

Відсутність середніх показників засвідчує маргінальність поведінкових стратегій досліджуваної категорії дорослих. Отже, третина з них, з одного боку, інтуїтивно, з іншого боку, через аналіз досвіду, прийняття рекомендацій педагогів і психолога, відповідально ставляться до побудови системи спілкування, взаємодії з власними дітьми, прагнуть створити для них середовище довіри й підтримки, що сприяє готовності дітей до навчання в школі. Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є чинником, що впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі.

Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є чинником, що впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі.

Дитячо-батьківські відносини детерміновані настановленнями батьків, високим рівнем психологічної культури відіграють позитивну роль у процесі підготовки дитини до школи.

ВИСНОВКИ

Психологічна готовність дошкільника до шкільного навчання -- цілісне якісне та кількісне утворення, яке забезпечує достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної та емоційно-вольової сфер особистості дитини. Особистісна й соціально-психологічна готовність до школи включає формування в дітей таких якостей, які допомогли б їм спілкуватися з однокласниками в школі, із учителем. Відставання в розвитку одного з компонентів веде за собою відставання у розвитку інших та перешкоджає успішній навчальній діяльності.

На тлі достатнього інтелектуального розвитку дошкільника нерідко проявляється недостатня соціальна підготовленість, невміння встановлювати доброзичливі стосунки з навколишніми.

Розвиток дисциплінованості, організованості й інших якостей, що допомагають шестирічній дитині регулювати свою поведінкою, більшою мірою залежить від її сприйнятливості до вимог дорослого як носія соціальних норм поведінки, правил. Серед факторів, що зумовлюють розвиток цього роду сприйнятливості, важливе місце займає характер взаємин дитини й дорослого, прояву психологічної культури в дитячо-батьківських відносинах, оволодіння дітьми змістом вимог, які ставлять до нього дорослі, за допомогою «словесних інструкцій, знакових засобів».

Науковий пошук уможливив виокремлення компонентів дитячо-батьківських відносин, які варто враховувати під час вивчення сутнісних характеристик сімейної взаємодії: стиль відносин, батьківські настановлення, емоційно-моральна атмосфера в сім'ї, вид виховного впливу, ступінь залученості в життєдіяльність сім'ї та орієнтованість на актуальні потреби дитини.

Успішність взаємодії визначають насамперед ті чинники, в основу яких становлять позитивні, людиновимірні якості учасників контактування. Не менш важливим є й уміння будувати стосунки з урахуванням широкої системи детермінант їх продуктивності.

Проведене нами емпіричне дослідження дало змогу встановити, що не всі обстежені нами дошкільники мають достатній рівень готовності до навчання в

школі. Значна частина дітей не є ще соціально зрілою, тому потребує комплексної психолого-педагогічної допомоги психолога, педагога, батьків, корекційних впливів, з метою розвитку соціально-психологічного компоненту готовності до навчання.

Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є чинником, що впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі. Високий рівень психологічної культури продемонстрували 33,3% батьків, відповідно, низький – 66,7%, з них високий рівень характерний для 7-ми матерів та 3-х татів, а низький – для 13-ти матерів і 7-ми татів.

Відсутність середніх показників засвідчує маргінальність поведінкових стратегій досліджуваної категорії дорослих. Отже, третина з них, з одного боку, інтуїтивно, з іншого боку, через аналіз досвіду, прийняття рекомендацій педагогів і психолога, відповідально ставляться до побудови системи спілкування, взаємодії з власними дітьми, прагнуть створити для них середовище довіри й підтримки, що сприяє готовності дітей до навчання в школі. Психологічна культура батьків та особливості дитячо-батьківських відносин є чинником, що впливають на особистісний розвиток дітей та їхню готовність до навчання в школі.

Дитячо-батьківські відносини детерміновані настановленнями батьків, високим рівнем психологічної культури відіграють позитивну роль у процесі підготовки дитини до школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко М.К. Підготовка дитини до школи. М., 1992. 48 с.
2. Агафонова І.Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації «Початкова школа» 1999 № 1. С. 61-63
3. Амонашвили Ш.А. Здрастуйте діти, М. 1983. 180 с.
4. Балл Г. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 9. С. 1-8.
5. Бугрименко Є.А., Цукерман Г.А. «Шкільні труднощі благополучних дітей М. 1994. 189 с.
6. Бура Р.С. «Готовимо дітей до школи М., 1987. 93с.
7. Венгер Л.А., «Домашня школа» М. 1994. 189 с.
8. Венгер Л.А. « Чи готова ваша дитина до школи?» М. 1994. 189 с.
9. Венгер Л.А. «Психологічні питання підготовки дітей до навчання в школі, «Дошкільне виховання» 1970. 289 с.
10. Воспитание детей и психоанализ. М.: Рефл-бук, 2000. 304 с.
11. Готовність до школи / За редакцією Дубровиної М. 1995. 289 с.
12. Гуткіна Н.Н. Діагностична програма по визначенню психологічної готовності дітей 6-7 років до шкільного навчання «Психологічне утворення» 1997. 235 с.
13. Діагностична та корекційна робота шкільного психолога /За редакцією Дубровиної М. 1987. 235 с.
14. Дьяков С. Психологічна культура як чинник оптимальності розвитку особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2005-3-1/07_Dyakov.pdf
15. Дьяченко О.М. Веракса Н.Є. Чого на світі не буває М. 1994. 189 с.
16. Єфімова С.П. Як готувати дитину до школи. Поради лікаря М. 1992. 16с.
17. Запорожець А.В. Підготовка дітей до школи. Основи дошкільної педагогіки /За редакцією А.В. Запорожця, Г.А. Маркової М. 1980. С. 250-257
18. Козлов Н. А. «Кращі психологічні ігри й вправи», Єкатеринбург, 1998 - 136
19. Кон И. Детство как социальный феномен. *Журнал исследований социальной политики*. 2004. № 2. Т. 2. С. 151-174.
20. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
21. Крафт А., Лэндрет Г. Родители как психотерапевты. Прислушаться к игре своего ребенка. М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. 196 с.
22. Кравцова О. Є. «Психологічні проблеми, готовності дітей до навчання в школі», М., 1991. 145 с.
23. Кулагіна І. Ю. «Вікова психологія», М., 1991. 335 с.
24. Люблинська А. А. «Учителю про психологію молодшого школяра», М., 1977. 278 с.
25. Марлова Г. А. «Підготовка дітей до школи в сім'ї», М., 1976. 190 с.
26. Мухіна В. С. «Психологія дитинства і отроцтва», М., 1998. 488 с.
27. Мухіна В. С. «Дитяча психологія», М. 1985. 315 с.
28. Нікітін Б. П. «Розвиваючі ігри», М. 1994. 189 с.
29. Овчарова Р. В. «Практична психологія в початковій школі», М. 1999. 261 с.

30. «Особливості психологічного розвитку дітей 6 - 7 літнього віку» під ред. Д. П. Эльконіна, А. Л. Вангера, М. 1988. 189 с.
31. Петровський А. В., Шпалінський В. В. «Соціальна психологія колективу», М. 1978. 291 с.
32. Петроченко Г. Г. «Розвиток дітей 6 - 7 літнього віку і підготовка їх до школи», М. 1978. 291 с.
33. «Практикум по віковій і педагогічній психології», за редакцією І. В. Дубровиной, М. 1998. 225 с.
34. «Психологічні тести», під ред. А. А. Кареліна, М. 1999 - кн. 1, 205 с.
35. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Київ: Прапор, 2009. 672 с.
36. Рогов Е. Настольная книга практического психолога в образовании. М.: ВЛАДОС, 1995. 529 с.
37. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. URL: <https://www.rulit.me/books/stanovlenie-lichnosti-vzglyad-na-psihoterapiyu-read-405531-1.html>
38. Самоухіна Н. В. «Ігри в школі й вдома: психотехні вправи й корекційні програми», М. 1993. 215 с.
39. Санько А. К., Кафєєва Ю. Ж. «Введення в шкільне життя», «Шкільний психолог», 1999, № 23 - з 51 - 63.
40. «Учимося спілкуватися з дитиною», під ред. Петровського В. А., Виноградова А. М., М. 1999. 178 с.
41. «Хрестоматія. Вікова й педагогічна психологія», Дубровина І. В., Зацепін В. В., М., 1999. 253 с.
42. Цукерман Г. А., Поливанова Н. К. «Введення в шкільне життя», Томськ, 1992. 94 с.
43. Эльконін Д. Б. «Психологічні ігри», М., 1978. 301 с.

Методика - орієнтовний тест шкільної зрілості (Керна - Йірасека) дозволяє дослідити сформованість загальних уявлень й умінь дитини та включає 5 завдань.

Перше завдання -- малювання чоловічої фігури з пам'яті, друге - кривої плавної лінії; третє - малювання будинку із парканом; четверте - змальовування письмових літер, п'яте - змальовування групи крапочок.

Результат кожного завдання оцінюється за п'ятибальною шкалою (1 – вищий бал; 5 – нижчий бал), а потім обчислюється загальний підсумок за завданнями. Дошкільників, які отримали за трьома субтестами 12-15 балів, необхідно поглиблено обстежити, тому що серед них можуть бути діти з низьким рівнем розумового розвитку. Всі три завдання графічного тесту спрямовані на визначення розвитку тонкої моторики руки та координації зору та рухів рук. Ці вміння особливо необхідні у школі для оволодіння письмом.

Інструкція із застосування тесту.

Дитині (групі дітей) пропонують бланк тесту. На першій стороні бланку повинні міститися дані про дитину та залишено вільне місце для малювання фігури чоловіка, на звороті у верхній лівій частині вміщено зразок письмових літер, а в нижній лівій частині – зразок групи точок. Права частина цієї сторони листа залишено вільною для відтворення зразків дитиною. Як бланк може служити аркуш машинописного паперу, орієнтований так, щоб нижня частина його виявилася довшою за бічний. Олівець перед випробуванням кладуть так, щоб він був на однаковій відстані від обох рук (у разі, якщо дитина виявиться лівою, експериментатор повинен зробити відповідний запис у протоколі). Бланк кладеться перед дитиною чистою стороною.

Інструкція до завдання № 1.

«Тут (показують кожній дитині) намалюй якогось чоловіка. Так як зможеш». Більше ніяких пояснень, допомоги або привернення уваги до помилок та недоліків малюнка не допускається. Якщо діти все ж таки почнуть розпитувати, як малювати, експериментатор все одно повинен обмежитися

однією фразою: «Малюй так, як зможеш». Якщо дитина не приступає до малювання, слід підійти до неї і підбадьорити, наприклад, сказати: «Малюй, у тебе все вийде». Іноді хлопці ставлять питання, чи не можна замість чоловіка намалювати жінку, в цьому випадку треба відповісти, що всі малюють чоловіка, і їм теж треба малювати чоловіка. Якщо дитина вже почала малювати жінку, то слід дозволити домалювати її, а потім попросити, щоб вона намалювала поруч ще й чоловіка. Слід мати на увазі, що трапляються випадки, коли дитина категорично відмовляється малювати чоловіка. Досвід показав, що така відмова може бути пов'язана з неблагополуччям у сім'ї дитини, коли батька або взагалі немає в сім'ї, або вона є, але від нього виходить якась загроза. Після закінчення малювання фігури людини дітям кажуть, щоб вони перевернули аркуш паперу на інший бік.

Завдання №2.

«Тобі потрібно буде змалювати криву лінію, оскільки це показано у зразку».

Завдання № 3. Інструкція.

«Поглянь уважно на це завдання тобі потрібно змалювати точно також будинок та паркан. Але будь уважний паркан намальований по-різному.

Завдання № 4 пояснюють так:

«Подивися, тут щось написано. Ти ще не вмієш писати, але спробуй, можливо, у тебе вийде так само. Добре подивися, як це написано, і ось тут, поруч, на вільному місці напиши так само». Пропонується скопіювати фразу:

«Він їв суп», написана письмовими літерами. Якщо якась дитина невдало вгадає довжину фрази і одне слово не поміститься в рядку, слід звернути увагу, що можна написати це слово вище або нижче. Слід пам'ятати, що зустрічаються діти, які вже вміють читати письмовий текст, і тоді, прочитавши запропоновану ним фразу, пишуть її друкованими літерами. І тут необхідно мати зразок іноземних слів, також написаних письмовими буквами.

Перед завданням № 5 експериментатор каже:

«Подивися, тут намальовані крапки. Спробуй ось тут, поруч, намалювати так само».

При цьому потрібно показати, де дитина повинна малювати, оскільки слід зважати на можливе ослаблення концентрації уваги у деяких дітей. Під час виконання хлопцями завдань необхідно стежити за ними, роблячи при цьому короткі записи про їхні дії. Насамперед звертають увагу на те, якою рукою малює майбутній школяр - правою чи лівою, чи перекладає він під час малювання олівець із однієї руки до іншої. Зазначають також, чи крутиться дитина занадто багато, чи кидає олівець і шукає його під столом, чи почав малювати, незважаючи на вказівки, в іншому місці або взагалі обводить контур зразка, чи бажає переконатися в тому, що малює красиво і т.д.

Оцінка результатів тесту.

Завдання №1 – малювання чоловічої фігури.

1 бал виставляється при виконанні наступних умов: намальована фігура повинна мати голову, тулуб, кінцівки. Голова з тулубом з'єднана шиєю і не повинна бути більшою за тулуб. На голові є волосся (можливо, воно закрито кепкою або капелюхом) і вуха, на обличчі - очі, ніс, рот, руки закінчуються п'ятипалим пензлем. Ноги внизу відігнуті. Фігура має чоловічий одяг і намальована так званним синтетичним способом (контурним), що полягає в тому, що вся постать (голова, шия, тулуб, руки, ноги) малюється відразу як єдине ціле, а не складається з окремих закінчених частин. За такого способу малювання всю фігуру можна обвести одним контуром, не відриваючи олівця від паперу. На малюнку видно, що руки і ноги хіба що «ростуть» із тулуба, а чи не прикріплені щодо нього. На відміну від синтетичного, більш примітивний аналітичний спосіб малювання передбачає зображення окремо кожної зі складових частин фігури. Так, наприклад, спочатку малюється тулуб, а потім до нього прикріплюються руки та ноги.

2 бали. Виконує всі вимоги на одиницю, крім синтетичного способу малювання. Три відсутні деталі (шия, волосся, один палець руки, але не частина обличчя) можна не враховувати, якщо фігура намальована синтетичним способом.

3 бали. Фігура повинна мати голову, тулуб, кінцівки. Руки та ноги намальовані двома лініями (об'ємні). Допускається відсутність шиї, волосся, вух, одягу, пальців та ступенів.

4 бали. Примітивний малюнок з головою та тулубом. Кінцівки (досить однієї пари) намальовані тільки однією лінією кожна.

5 балів. Відсутнє чітке зображення тулуба («головоніжка» або переважання «головоніжки») або обох пар кінцівок.

Завдання №2 – копіювання кривої лінії.

1 бал – крива змальована точно.

2 бали - крива змальована правильно, але є невеликі похибки, десь зроблений гострий кут.

3 бали - крива намальована правильно, але кути не плавні, а гострі.

4 бали – крива намальована неправильно, а взяті лише деякі елементи із зразка.

5 балів – крива намальована неправильно чи відсутність кривої.

Завдання № 3 – копіювання будинку із парканом.

1 бал. Будинок та паркан змальовані точно.

2 бали. Будинок та паркан змальований з невеликими недоліками.

3 бали. Будинок та паркан намальовані не точно, додані свої елементи.

4 бали. Намальовано не те, що треба, із присутністю деталей зразка.

5 балів. Паркан намальовані неправильно. Відсутність зображення.

Завдання № 4 – копіювання слів, написаних письмовими літерами

1 бал. Добре і повністю розбірливо скопійовано написаний зразок.

Літери перевищують розмір літер зразка не більше ніж у два рази. Перша літера за висотою явно відповідає великій літері. Букви чітко пов'язані у три слова. Скопійована фраза відхиляється від горизонтальної лінії лише на 30 градусів.

2 бали. Досі розбірливо скопійовано зразок. Розмір літер та дотримання горизонтальної лінії не враховуються.

3 бали. Явне розбивання напису мінімум на дві частини. Можна зрозуміти бодай чотири літери зразка.

4 бали. Зі зразком збігаються хоча б дві літери. Відтворений зразок все ще створює рядок напису.

5 балів

Завдання № 5 – змальовування групи крапочок

1 бал. Майже досконале копіювання зразка. Допускається незначне відхилення однієї точки від рядка чи колонки. Зменшення зразка допустиме, а збільшення не повинно бути більш ніж удвічі. Малюнок має бути паралельний зразку.

2 бали. Число та розташування точок повинні відповідати зразку. Можна не враховувати відхилення трохи більше трьох точок на половину ширини зазору між рядком і колонкою.

3 бали. Малюнок загалом відповідає зразку, не перевищуючи його за шириною та висотою більш ніж удвічі. Число крапок може не відповідати зразку, за ними не повинно бути більше 20 і менше 7. Допускається будь-який поворот, навіть на 180 градусів.

4-5 бали. Низький рівень. Контур малюнка не відповідає зразку, але все ж складається з точок. Розміри зразка та кількість точок не враховуються. Інші форми (наприклад, лінії) не допускаються.